

Vesna VIĆEVIĆ

HABENT SUA FATA LIBELLI RUKOPISI DIONIZIJA DE SARNA KONAČNO U ISTORIJSKOM ARHIVU KOTORA

Davno je već poznat, uobičajen i primjenjivan, a naravno i zakonom utvrđen i preciziran odnos arhiva prema arhivskoj gradi van arhiva, i posebno prema privatnim imaoцима arhivske grade. Arhivi imaju, pored zakonskog prava uvida i evidencije, još i tri načina da tu gradu preuzmu, i to putem depozita, otkupa ili putem poklona. Ma koliko na prvi pogled izgledao jednostavan i zakonski jasno preciziran odnos arhiv - privatni imalac, u praksi je on često komplikovan.

O tom problemu zaštite i preuzimanja arhivske grade od privatnih imalaca dosta je pisano, kako u arhivističkim časopisima, tako i u novinskim člancima, posebno o slučajevima kada grada privatnog imaoce nije proizvod njegove privatne aktivnosti, kolezionarstva i sl., već očigledan proizvod njegove funkcije u određenoj djelatnosti.

Taj problem još je prisutan i u našoj arhivističkoj praksi, i za njegovo rješenje, po našem mišljenju, teško da će se izboriti sami arhivisti. To zahtijeva mnogo širu društvenu akciju i podršku, i prije svega, promjenu svijesti i savjesti onih koji tu gradu neopravdano prisvajaju i ljubomorno čuvaju skrivenu od interesa nauke i istraživača, i izdvojenu iz cjelina kojima organski pripada.

Međutim, taj problem nije predmet ovog priloga.

Ovdje želimo da prikažemo jedan slučaj gdje je krajnji ishod - zaštita dragocjenih dokumenata - uspješno okončan.

Krajnji cilj i želja svih arhiva i arhivista kao njihovih posrednika i realizatora je, da se arhivska grada van arhiva zaštiti od propadanja, evidentira, odabere ono što je vrijedno trajnog čuvanja, sredi, arhivistički obradi i učini dostupno istraživačima i široj javnosti.

Svaki, i najmanji uspjeh na postizanju jednog od navedenih poslova, arhivist pričinjava veliko zadovoljstvo. Zadovoljstvo je pak potpuno, kada se uspiju u pojedinim slučajevima obaviti svi ti poslovi pa se grada nadje bezbjedna i arhivistički obradena u arhivskom depou.

U ovom slučaju upravo se radi o jednoj takvoj arhivističkoj poslastici. Naime, rukopisi i muzička djela Dionizija de Sarno San Dordo, muzičkog stvaraoca koji je dao vidni doprinos ukupnom muzičkom životu krajem XIX i početkom XX vijeka, kako Kotoru, gdje je živio i radio, tako preko svojih djela i mnogo šire, konačno su pohranjena u Istoriskom arhivu u Kotoru.

Istorijat njegovih rukopisa i muzičkih djela, kao i veo neizvjesnosti u pogledu njihove sačuvanosti, zaista je interesantan, pa se sa puno prava može parafrazirati latinska sentanca iz naslova da knjige imaju svoju sudbinu, u: svoju sudbinu ima arhivska grada.

Dionizije de Samo San Dordo porijeklom je Italijan; došao je u Kotor 1886. godine i ostao do 1892. kada odlazi za Beograd, da bi se u Kotor opet vratio 1932. i živio u Perastu sve do svoje smrti 1937. godine. U periodu boravka u Kotoru bio je pokretač i stub muzičkog života grada i dao puni doprinos njegovom razvoju i napretku u muzičkom smislu. 1)

Raznovrsna i plodonosna djelatnost Dionizija de Sama rezultirala je bogatom i značajnom arhivskom gradom u širokom smislu te riječi. Tragom zapisanih činjenica poznato je da je tokom Prvog svjetskog rata de Samo, bježec iz Beograda, nosio u okovanom sanduku svoju ličnu arhivu, muzička djela, skupocjenu violinu. Kod Užica austrijski vojnici sve su mu oduzeli. 2) Teoretski nije isključeno da se i ta, ili dio te grade, možda nalazi u nekom od arhiva u Austriji, ali realno, šanse su veoma male.

Gradska muzika Kotor, čiji je rukovodilac i dirigent jedno vrijeme bio Dionizije de Samo, posjedovala je veliki broj njegovih djela koja su uglavnom za nju pisana i njoj posvećena. Prilikom proslave pedesetogodišnjice umjetničkog rada de Sama 20. oktobra 1936. godine u Kotoru, on je svu svoju tadašnju muzičku arhivu poklonio Gradskoj muzici Kotor, a ona je brojala preko 400 raznih djela. 3)

Marljivo i sa ljubavlju čuvali su članovi Gradske muzike Kotor unutar ostale svoje grade i tu poklonjenu, od tada pa do današnjih dana. Međutim, česte selidbe, nije manje odgovarajućih prostorija, stalni nedostatak potrebnih sredstava i sl., sasvim sigurno ostavili su trajne negativne posljedice za toj gradu. U toku 1987. godine poslijec dugotrajnih uvjeravanja od strane ovog Arhiva, odgovorni predstavnici Gradske muzike Kotor konačno su uvidjeli da će sva grada ipak biti sigurnija u depoima Arhiva, kao i da će u njemu najbolje biti stručno obradena, pa su svu svoju arhivsku gradu u dužini od cca 13 metara, Arhivu i predali. Tako se ona nalazi sada bezbjedno smještena i zaštićena u depoima Arhiva. Bila je odmah zatim planirana i njena arhivistička obrada, ali kako su uslijedile u to vrijeme obimne pripreme za selidbu Arhiva, pa i obavljanje same selidbe, to je za izvjesno vrijeme obrada odložena, pretpostavljamo da će unutar te grade biti sačuvano i neko djelo Dionizija de Sama.

Jedan manji dio de Samove grade, i to razni rukopisi i muzička djela, nalazio se kod njegovog učenika i prijatelja, Romeo Fiorelija, tapetara iz Kotora, i to u "jednom velikom drvenom sanduku". Stanje, količinu i opis te grade iz 1955/6 godine dao je M. Milošević u citiranom radu. Tadašnji vlasnik, kao i poslije njegove smrti nasljednici dugi period godina nijesu željeli gradu predati Arhivu ni na jedan od postojećih načina. U zemljotresu 1979. godine, te arhivalije prema tadašnjim saznanjima, propadaju. 4)

Krajem 1988. godine, poslijec upornog interesovanja Arhiva o sudbini tih spisa za vrijeme zemljotresa, sticajem povoljnih okolnosti 5), saznali smo da ipak sva grada nije propala, i predstavnica nasljednika Fioreli pohranjuje u Arhivu preostalu gradu.

U martu 1989. godine, poslijec obezbjedenja traženih sredstava za otkup, koje odobrava Republička samoupravna interesna zajednica kulture iz svog skromnog fonda za te namjene, Arhiv gradu konačno otkupljuje od vlasnika i definitivno pohranjuje u svoje depoe.

Od rukopisa koji su postojali 1955/6 godine, a za koje se vjerovalo da su u zemljotresu propali, sačuvani su i nalaze se u Istoriskom arhivu u Kotoru kako slijedi:

- "La musica" 6), nepotpuna prva verzija obimnog djela Dionizija de Sarna (naslov je sačuvan u prepisu), pisano na italijanskom jeziku rukom autora, crnim mastilom, pojedini djelovi olovkom. Rukopis počinje 39. stranom i završava 263., što očigledno nije kraj. Prvi dio rukopisa od 39-99 strane križan je po ispisanim tekstu olovkom ili ljubičastim mastilom (a to je zapravo onaj dio koji je prepisan). U Arhivu je zadržana originalna numeracija rukopisa, samo je dobio navedenu signaturu. U ovom svom radu autor obraduje istoriju muzike od samih početaka kod pojedinih naroda, njen razvoj, napredak, vrste, forme, i sl. Nažalost, (kao što je navedeno) nije sačuvan u cjelini.

- Autorov prepis prve verzije gore navedenog djela "La musica", na čijem omotu piše: Dionisio de Sarno San Giorgio, La musica, lunedì, 6. maggio 1895. 7), pisani, naravno, na italijanskom jeziku. Zahvaljujući ovom prepisu poznat nam je početak djela, ali opet ne i njegova cjelina. I prepis je nepotpun, autor je prepisao samo 81 list, što se odnosi otprilike (prepisujući često je mijenjao, izostavljao, dopunjavao) na tekst do 99. strane prve verzije. Prepis je ispisani ljubičastim mastilom (istim, sa kojim je na prvoj verziji križao prepisano). Sastoje se od 9 samostalnih cjelina numerisanih u donjem lijevom ugлу od 1-9. Ispisanih listova ima 81, a numerisanih 90.

- Srpskohrvatski prevod djela "La musica" u rukopisu 8) sačuvan je takođe djelimično, od 41-82 strane. Pisan je cirilicom, rukopisom koji nije autorov. Dakle, od djela "La musica" sačuvan je djelimično rukopis prve verzije, dio prepisa i dio prevoda.

Navećemo ovom prilikom samo jednu bilješku koja se nalazi u prvoj verziji rukopisa u dijelu koji govori o muzici kao predmetu obuke u školama, pa unutar toga i o nastavi pjevanja. Poslije navedenja stanja u Rumuniji i Bugarskoj, Dionizije de Sarno pominje i Crnu Goru, i kaže da se i u Crnoj Gori, pored postojanja vojne muzike uči i pjevanje u školama, a kralj Nikola je jako naklonjen muzici i uživa glas dobrog pjesnika. 9)

Slijedeći sačuvani rukopisi su:

- Muzički rječnik, zapravo, samo početak tog dijela bez naslova, 10) pisano na italijanskom jeziku rukopisom autora, ljubičastim mastilom. Ispisana su samo dva lista. Početak je objašnjenje za notu "A", a završava se sa "Acordi dissonanti".

Naredna cjelina sastoji se zapravo od dva rukopisa:

- "Cenni storico-critici sulla musica in Serbia", 11) djelo pisano na italijanskom jeziku rukom autora, crnim mastilom. Pojedine rečenice ili riječi su na našem jeziku, ispisane cirilicom i latinicom. Ovaj rad nalazi se na stranicama 1-24.

Drugi rad u istoj cjelini je:

- "Del melodrama", pisano takođe na italijanskom jeziku rukom autora, crnim mastilom i olovkom, na stranicama od 25. do 140., gdje je zapravo i kraj tog rada.

Zadnji sačuvani rukopis je: "Istorijska potraživanja o pevanju i muzici kod Srba" 12) što je zapravo dio prevoda na naš jezik prethodno navedenog rukopisa 13). Pisan je čirilicom, crnim mastilom u stupcima. Rukopis nije autorov, ali je isti kao kod prevoda djela "La musica".

Bez sumnje djelo "Istorijska potraživanja o pevanju i muzici kod Srba" imao izvjesnog značaja za istoriju muzičkog života ne samo Srbije, o kojoj je dosta podataka, već i za naše krajeve, i to pogotovo njegov original na italijanskom jeziku. Dio sačuvanog prevoda na naš jezik, nažalost, daleko je ispod nivoa svog originala. Ovom prilikom navećemo samo nekoliko podataka iz oba(dva) rukopisa.

U dijelu rukopisa gdje se prvi put govori o guslama, i to u XII vijeku, kaže se da je pjevanje praćeno guslama, a guslari da su "pravi rapsodji u našem narodu", koji su slavili u svojim pjesmama i sa svojim pjevanjem djeli znatenitih junaka onog vremena, pa i sami kneževi i kraljevi nijesu zazirali da ih u svoj dvor pozovu. U bilješci ispod teksta daje primjer koji to ilustruje, navodeći djelo kralja Nikole "Balkansku caricu" gdje je guslar pozvan da razveseli moćak kneza Stanka Crnojevića 14)

U dijelu teksta gdje se govori o naklonosti našeg naroda muzici 15) navodi: "Nema sumnje da naš narod ima veliku naklonost za muziku koju nije mogao pokazati zbog nedostatka muzičkih škola... Za vreme mnog sedmogodišnjeg bavljenja u Kotoru, kao direktor orkestra i gradanske bande potpuno sam se o ovome uverio; i rezultat što sam dobio oko 112 daka, među kojima ima ih priličan broj odličnih, mogu potvrditi to moje tvrđenje. A što ćemo reći za Muzičku školu osnovanu na Cetinju, iz koje, za nepunu godinu dana, mladi učitelj Vimer bio je u stanju da sastavi bandu..."

Interesantno je navesti i mišljenje de Sarna koji smatra da originalnost naše muzike, čisto narodne, malo po malo je nestajala, jer "naš se narod počeo povoditi za pjevanjem svojih ugnjetača, kao i braća počinjena Mlečićima, Madarima i Austrijancima, koji su se poveli za muzikom ovih. Ali se je održalo čvrsto branište naše narodnosti... guslar i njegove gusle". 16)

I još jedan podatak iz ovih rukopisa. U jednoj svojoj bilješci de Sarno navodi da je "...prva srpska koralna pevačka družina osnovana u Kotoru 1839. godine pod imenom "Jedinstvo". 17)

Sačuvani notni materijal koji je pohranjen u Arhivu obuhvata sedam štampanih djela i šezdesetdevet u rukopisu, od kojih sedamnaest su razni komadi za duvački orkestar, dvadesetosam marševa, deset polki, tri galopa, sedam mazurki, četiri valcera, pored toga tu su i njegovih trinaest adaptacija raznih djela za Gradsku muziku Kotor kao i četrdeset raznih djela drugih autora.

Iz obilja ovih muzičkih djela navećemo samo neka od njih koja se odnose na našu sredinu:

- Crna Gora prilikom vjericbe Njene Svjetlosti Kneginice Milice sa Njegovim Visočanstvom Velikim Knjazom Petrom Nikolajevićem, 17. maja 1889. Kolo. Dionizije plemeniti Sarno San Đordo. (Pet strana notnih zapisa ispisanih crnim mastilom) 18).

- Preludio "Balkanska carica" (dodano olovkom: Atto I) Riduzione per L. Orchestra Cittadina di Cattaro. (Šest strana ispisanih crnim mastilom) 19).

- Preludio Atto II dell' Opera "Balkanska carica" del Maestro Dionisio de Sarno San Giorgio. Facile riduzione per Banda dell' Autore (Jedanaest strana, na zadnjoj potpis: Sarno, 21.6.1892.) 20).

- "Balkanska carica" Zbor i Molitva (Živio nam Kruno sjajna!), Đorđe (Slava Bogu ratovanja!). Sarno. (Trinaest strana notnog zapisa, ispod nota tekst; ispisani cirilicom: "Živio nam kruno sjajna. Živio nam Našljednič! Živio! Hrabra vojska Ivanova s vojvodama tebi kliče: Hura! Hura! Hura! Dobitniku! Hura! Knjazu i junaku! Od kojega Crna Gora očekiva sreću svaku! Živio! nam kruno sjajna! Živio! Živio! nam Našljednič! hrabro vojska Ivanova s vojvodama tebi kliče. Huăr! Hura dobitniku! Hura! Knjazu i junaku! Od kojega Crna Gora očekiva sreću svaku. Slava Bogu ratovanja! Slava vama braće draga. Slava miloj Crnoj Gori koja danas skrši vrata! Slava tebi gospodaru! Slava tebi Gospodaru! 21)

- Reminiscenze dell' Opera Balkanska carica del Maestro Dionisio de Sarno - San Giorgio. Facile riduzione per Banda dell' Autore. 18.6.1892. (Sezdesetšest strana ispisanih crnim mastilom, na zadnjoj potpis: Sarno, 18.6.1892.). 22)

- Reminiscenze dell' Opera Gorde, Libretto di Sava Račeta. Musica di Dionisio de Sarno San Giorgio. L' opera Gorde scritta dal Autore nel 1892 su libretto di Sava Račeta, trovavasi nella biblioteca dello stesso nella sua casa d' abitazione in Belgrado, Krumska 19, che fu completamente saccheggiata dal nemico durante la guerra mondiale.

Queste reminiscenze sono state compilate al saccheggio sulla sescha (!) di alcuni appunti rinvenuti fra poche carte scampate al saccheggio. (Osamnaest strana notnog zapisa. Prvi, sačuvani djelovi ove opere, koje autor pominje u ovoj bilješci na italijanskem jeziku ispisanoj na koricama, umetani su, šivni za papir, kraj je dodat olovkom). 23)

- Gorde, ili kako Crnogorka ljubi. Drama u tri čina Save Račete po Ljubišinoj pričevi. Muzika Dionizije de Sarno San Giorgio. (rukopis drame dosta je oštećen vlagom, numerisano je originalno dvadeset listova, kraj teksta na 15. listu. Pisano je crnim mastilom, latinicom). 24)

- Rapsodia sopra melodie Slave. Numero 2. Sarno per la Banda Cittadina di Cattaro. (Trideset strana notnog zapisa, na zadnjoj strani potpis: Samo, 21.7.1891.). 25)

- Un saluto a Cattaro, marcia. Sarno, 19.1.1887. (Sedam starna notnog rukopisa, na zadnjoj potpis: Sarno, i navedeni datum)

Od de Sarnovih adaptacija raznih djela za Gradsku muziku Kotor, među brojnim himnama (Švedske, Turske, Rusije, Rumunije, Japana, Danske...) su i:

- Inno Montenegrino di A. Schulz, dedicata a S.A Nicolo I in occasione della fiera di S. Pietro a Cetinje dalla Società Serba di Canto "Jedinstvo" in Cattaro il di 11. luglio 1870. Parole di Giovanni Sundečić. (Rukopis notnog zapisa himne je De Sarno i ispisana je na jednoj strani). 27)

- Inno Serbo (Serbische Hymne) von Sewcko (?).
(Jedna starna notnog zapisa, na kraju datum: 30.8.1888.). 28)

Od četrdeset raznih djela drugih autora, među kojima su i nekoliko djela Vedija, Vagnera, Donicetija, Mocarta, navešćemo i sljedeće:

- Miloic Miloievitch, Pesme. Pred veličanstvom prirode. (Devint la majeste de la nature. Textes serbe et français. Deset pesama za jedan glas i klavir). Izdavač: Društvo za zaštitu jugoslovenske dece, Beograd, Studenička ulica br. 62.

Među ovim pjesmama, za koje je (sve) muziku napisao M. Milojević su: Molitva majke Jugovića Zvezdi Danici, iz Dramske pesme "Smrt majke Jugovića" (La priere de la mere Yougovitch à l'étoile du soir). Stihove napisao Ivo Vojnović (str. 2,3); Japan, stihovi O. No Sukune Yakamohi; božićna pesma, stihovi Zmaj - Jovan Jovanović; Pesma orla, stihovi Momčilo Milošević; Vjetar, stihovi Jovan Dučić, i dr.

Sva je ova pomenuta arhivska cjelina stručno arhivistički sredena, obradena i trajno pohranjena u arhivskom depou, spremna istraživačima najraznovrsnijih profila na uvid i korišćenje.

A ovoj mali prilog samo je dio zanosa arhiviste koji je imao udjela u njenom pronađenju, otkupu, sređivanju i obradi. Skretanjem pažnje i na ovu, iako malenu i specifičnu arhivsku gradu, koja je ipak značajni svjedok bogatog muzičkog života s kraja XIX i početka XX vijeka ovog kraja, željeo se proširiti saznanje na što širi krug korisnika o vlasnosti Arhiva i nad ovim gradom, dok će radost i stručni zanos u toku rada na njoj, ostati trajno vlasništvo ovog arhiviste.

BILJEŠKE:

- 1) O životu i radu, uz popis i analizu cijelokupnog djela de Sarna, vidjeti obimni rad dr Miloša Miloševića: *Dionizije de Sarno San Dordo* (sa naročitim osvrtom na muzičko djelovanje u Kotoru 1886-1892 god.), CANU posebna izdanja knj. 15. Odjeljenje umjetnosti knj. 4. Titograd, 1982.
- 2) Op.cit., str. 85, bilješka 5a.
- 3) Op.cit., str. 84 i 85.
- 4) Op.cit., "... da su nasljednici baš u to vrijeme bilo odlučili da se de Sarnova ostavština predala Istoriskom arhivu. Ali kako to nije bilo odmah rečeno i obavljeno, grada je uništena u zemljotresu", str. 85 bilješka 5.
- 5) Jedna od nasljednica Fioreli, Ana Fioreli - Kramberger, školska je drugarica autorke ovog priloga, koja je tada u svojstvu direktora Istoriskog arhiva Kotor preuzeila realizaciju otkupa pronadene grade.
- 6) Cijelokupna otkupljena grada pripojena je, već u Arhivu postojećoj Muzičkoj zbirci, kao njena posebna cjelina, a unutar te cjeline formirane su tri kategorije dokumenata, i to: rukopisi, notni materijal i notni materijal raznih autora. Tako ovaj rukopis ima punu signaturu: Istoriski arhiv Kotor (IAK), Muzička zbarka (MUZ), VI, I-1 (39-263).
- 7) IAK, MUZ VI, I-2 (1-81).
- 8) IAK, MUZ VI, I-3 (41-82).
- 9) IAK, MUZ VI, I-1 (225) "... Nel Montenegro, oltre ad una banda militare s'insegna il canto nelle scuole, e S. A. il principe Nicola I, felicemente regnante, è amatissimo della musica e gode fama di bon poeta".
- 10) IAK, MUZ VI, I-4 (1-2).
- 11) IAK, MUZ VI, I-5 (1-140).
- 12) IAK, MUZ VI, I-6 (1-9).
- 13) IAK, MUZ VI, I-5 (1-24).
- 14) "... Nel dramma "Balkanska carica" di S.A. il principe Nicola I del Montenegro il gislaro e chiamato rallegrare il pranzo del principe Stanco Crnojević", IAK, MUZ VI, I-5.
- 15) Ovaj citat uzet je iz prevoda, MUZ VI, I-6. Prva verzija rukopisa i njegov prevod dosta se razlikuju. Tako ponekad, podatak naveden u rukopisu ne nalazi se i u prevodu, ili obrnuto. Zato će biti korisno da se obadva obrade i daju "in extenso".
- 16) IAK, MUZ VI, I-5 i I-6. U ovom, kao i u ostalim djelovima svog rada, de Sarno, kada misli na srpski narod, piše "naš narod", "naše narodne pesme", "naša muzika", tj. "il nostro popolo", "Nostra musica", dok druge narode naziva "braća" ("... i fratelli sogetti ai Veneti...") što očigledno upućuje na ljubav prema narodu sa kojim živi, prema njegovoj muzici, a posebno prema njegovoj novoj domovini, koju Sarno, bez sumnje, prihvata kao svoju.
- 17) IAK, MUZ VI, II-6.
- 18) IAK, MUZ VI, II-8.
- 19) IAK, MUZ VI, II-9.

- 20) IAK, MUZ VI, II-9/1.
- 21) IAK, MUZ VI, II-9/2.
- 22) IAK MUZ VI, II-9/3.
- 23) IAK, MUZ VI, II-10
- 24) IAK, MUZ VI, II-10/1.
- 25) IAK, MUZ VI, II-11.
- 26) IAK, MUZ VI, II-34.
- 27) IAK, MUZ VI, II-”V”/1.
- 28) IAK, MUZ VI, II-”V”/3.
- 29) IAK, MUZ VI, III-39.

REZIME:

Zakon je utvrđen i preciziran odnos arhiva prema arhivskoj gradi van arhiva a posebno prema privatnim imaočima arhivske gride. Pored zakonskog prava uvida i evidencije, postoje i tri mogućnosti da takvu gradu arhiv preuzme, i to putem depozita, poklona ili putem otkupa.

Često se dogada da značajna arhivska grada kod privatnog imaoča propadne, bilo zbog njegove nebrige ili nepoznavanja navedenih mogućnosti njene predaje arhivu, bilo zbog nedovoljne angažovanosti samih predstavnika arhiva na tom diještu posla.

Sticajem raznih okolnosti, arhivska grada o kojoj je riječ u ovom prilogu, za koju se dugo smatrala da je propala, konačno je smještena u Istorijском arhivu u Kotoru.

Radi se o rukopisima i muzičkim djelima Dionizzija de Sarna muzičkog stvaraoca koji je dao vidni doprinos ukupnom muzičkom životu krajem XIX i početkom XX vijeka kako Kotoru, gdje je radio i živio tako preko svojih djela i mnogo šire.